

Middeleeuwen

Jerem van Duijl, *Goederenverwerving van het Duitse Huis te Utrecht, 1218-1536* (Uitgeverij Verloren; Hilversum, 2022) 374 p., ill., krt., € 40,00 ISBN 9789464550184

Complex onderzoek

In 1582 maakte de dochter van landcommandeur Albert van Egmond van Merestein (1536-1560) aanspraak op de erfenis van haar vader. Haar moeder had in 1536 samen met haar vader haar intrek genomen in het Duitse Huis te Utrecht. De dochter stelde dat de Orde niet als religieuze gemeenschap functioneerde en derhalve gehouden was aan het wereldlijk recht.

Jerem van Duijl neemt deze casus als uitgangspunt voor zijn onderzoek naar de wisselwerking tussen de goederenverwerving en het functioneren van het Duitse Huis te Utrecht. Zijn vraagstelling kent twee componenten: enerzijds het in kaart brengen van het grondbezit dat door schenking en aankoop verworven is, anderzijds een analyse van de motieven van schenkers en van landcommandeurs en leden van de Orde. Met zijn boek hoopt de auteur meer licht te werpen op de ontstaansgeschiedenis van het Duitse Huis en een bijdrage te leveren aan de kennis over de balijen in het Duitse Rijk, de evolutie van de ridderschap en het kloosterwezen.

De reconstructie van de goederenverwerving bepaalt de opbouw van het boek. De eerste schenkingen zijn nauw verweven met de kruistochten. Ridders van de Duitse natie profileerden zich tijdens de vijfde kruistocht (1217-1221). Het Duitse Huis werd met steun van enkele Utrechtse ridders en burgers, het Hollandse gravenhuis, bisschop Otto III van Holland en het moederhuis in Biesen rond 1248 officieel gerealiseerd. Van Duijl heeft speciale aandacht voor de familiegeschiedenis van *founding father* Sweder van Dingede (p. 29). In de aanloop daarnaartoe belicht

hij de strijd tussen Welfen en Ghibellijnen, het verloop van de kruistocht en de ontwikkeling van de Orde in het Duitse Rijk om uiteindelijk bij de Sweders uit te komen (p. 34, 51-52, 57-58, 78). Zijn reconstructie van diens familiegeschiedenis vertoont grote overeenkomsten met wat A.L.P. Buitelaar hierover in 1993 geschreven heeft in *De Stichtse ministerialiteit* (p. 339-340).

In Utrecht zelf was weinig animo voor een Hollands bolwerk aan de stadsmuren. De schenking door de bisschop van het patronaatsrecht van de Klaaskerk in 1250 bleek niet te realiseren. De tegenstand was te groot. Het onderzoek naar de motieven van schenkers raakt aan de machtsstrijd in Utrecht. De schenkingen aan het Duitse Huis zijn volgens Van Duijl veelal toe te schrijven aan leden van de Van Zuylen-clan. Deze clan brengt hij echter niet in kaart. Hij doet geen prosopografisch onderzoek, hoewel zijn promotor Hans Mol al in 1998 (*Vechten, bidden en verplegen*, p. 189) heeft vastgesteld dat dit een voorwaarde is om het niveau van impressies te overstijgen. Van Duijl verbloemt zijn onwetendheid door een wel zeer schematische weergave van de clans (p. 178, 184). In 1252 stelt hij de Van Amstel-clan met hun Gelrese bondgenoot tegenover de Van Zuylen-clan die met de bisschop, de graaf van Holland en het Duitse Huis samenwerkt (p. 178). Hij gaat hiermee voorbij aan een eerdere constatering (p. 177) dat Gijsbrecht III van Amstel een leenverband met graaf Floris IV van Holland was aangegaan. Ook negeert hij de mededeling van F. Ketner (genoemd op p. 177, noot 8) dat

de Van Zuylens ook nauwe banden met Gelre hadden. De clanvorming was in de praktijk veel ingewikkelder en genuanceerder dan Van Duijl hier beschrijft.

Het komt helaas vaker voor dat de auteur gegevens en/of informatiebronnen die hij wel kent, terzijde laat. Hij volgt voornamelijk zijn eigen verhaallijn. In de bespreking van de ingrijpende burgeroorlogen rond 1300 vermeldt hij dat graaf Floris V in 1278 een pact sloot met de aanvoerders van de Zuylense clan, maar vervolgens noemt hij de overeenkomst die zij daarna met de Stichtse adel sloten niet. Met de bewering dat er voor het Sticht geen gegevens zijn over de doorwerking van de pest (p. 271) negeert hij wat Jan Huiting hierover geschreven heeft in *Domeinen in beweging* (p. 161-168). In zijn relaas over de religieuze inspiratie onderkent hij niet wat Cees Cappon (*Testament*) schrijft over de juridische dimensie van het begrip zieleheil. Hans Mol (*Vechten, bidden en verplegen*) en Bram van den Hoven van Genderen ('Rebell en ongehoorsam') hebben geschreven over de hang naar luxe in rijke kloosters na 1400, maar Van Duijl ziet graag een voortzetting van de observantie die rond 1365 zou zijn ingezet (p. 248-261). Mijn boek *Aards, betrokken en zelfbewust* over de betekenis van religieus ritueel en de laatste eer inclusief memoriestichtingen in laatmiddeleeuws Utrecht kent hij niet. In zijn afweging van de motieven van schenkers speelt de conclusie van J.W.J. Burgers ('Tussen burgerij en adel') over het welbegrepen eigenbelang van weldoeners geen rol.

Achter het vereenvoudigen van de beeldvorming gaan drie manco's schuil. Van Duijl gaat allereerst de discussie met gezaghebbende auteurs niet aan. Hij beheerst

daarnaast de geschiedenis van middeleeuws Utrecht onvoldoende en heeft nauwelijks genealogisch onderzoek gedaan. Daarom ontgaan hem kostbare verbanden en nuances, wat zijn verhaal zwak maakt. Zijn ambitie om de wederwaardigheden van het Duitse Huis in een maatschappelijke, laat staan wijdere context te bespreken maakt hij niet waar.

Wel maakt hij indruk met de kaarten van het grondbezit van de Orde die hij samen met Ad van Ooststroom, de grondlegger van het Geografisch Informatie Systeem (GIS), gemaakt heeft. Het proces van het in kaart brengen van de goederenverwerving bespreekt hij in het zesde hoofdstuk (p. 217-246). Op basis van pachtboeken die vanaf 1365 voorhanden zijn en rekeningen heeft hij de grondschenkings – in 1530 bezat de balije Utrecht 1480 morgen land – weten te lokaliseren. Dat is een prestatie van formaat, want iedereen die de oude pachtboeken kent, weet hoe lastig deze materie is: de beschrijvingen zijn niet eenduidig en er zijn hiaten.

Het boek had aan kracht gewonnen als Van Duijl niet alleen naar cijfers en woorden had gekeken, maar ook de daden van de ridders in zijn oordeel had meegewogen: de verhuizing van de singel naar de Springweg na 1345, het schitterende complex dat daar verrijst, hun povere armenzorg, en de betrokkenheid van Duitsheren bij Utrechtse burgeroorlogen. Een bronnenpublicatie inclusief bijlagen van de goederenverwerving en het beheer daarvan in combinatie met een systematische analyse van de inkomsten en uitgaven had zijn complexe onderzoek meer recht gedaan.

Llewellyn Bogaers, Levend Verleden Nu